

MAJD

„A szabályos, polgári gyászjelentést, amit kaptam, megőriztem; a címezése: Ottlik Géza úrnak, író.”

(*Próza*, 228 1. – a gyászjelentés Karinthy Frigyes halálhírét tudatta a címmel)

1985. október 18-án, csütörtök este a szegedi Hági étterem egyik sarokasztalánál Lengyel Balázs hitetlenkedve ingatta a fejét. Nekünk, fiatal egyetemistáknak nem akarta elhinni, hogy olvastuk Ottlik Géza regényét. Bár az is lehet, hogy ez a kétkedés csak cselvetés volt a részéről. Előtte, a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Ady téri épületében az 1946-ban Újhold címen indult folyóirat történetéről beszélt. Rövid történetéről. Azután pedig arról a történetről, amelyekben nem volt saját folyóiratuk. Az Újhold-Évkönyv 1986/1-es számára még nyolc hónapot kellett várni. És negyven évet. Stalán éppen ezért, e negyven év miatt gondolta úgy, hogy besétálunk a kelepcébe és elmondjuk *mi*, amit ő persze már régóta tud erről a regényről.

De nem mondtuk. Így maradt a tény, mert azt viszont minden vitán felül, erősen és nagy bizonyossággal állítottuk, hogy igenis, olvastuk azt a regényt. És mást is. A többit. Mindet.

Be kellett érnünk a tényekkel. Mert abból a távolságból – és ezt csak később, ezt már csak ma gondolom így – nem is lehetett beszélni. Nem csupán a közöttünk lévő távolság – egy hetvenes éveikhez közeledő író, szerkesztő, kritikus és a mi éppen hogy elhagyott suhancéveink közötti természetes, sőt történelmi távolság miatt, hanem azért sem, mert abban az irodalomban, amelyből Lengyel Balázs jött, mi már nem lehettünk benne és nem is lehetünk soha. Nekik is *megszakadt, félbemaradt*, belőlük is *tépte ki magát minden*. De volt! Éltek abban. És írók voltak. Írók voltak Arany János, Ady, Kosztolányi vagy éppen Babits Mihály irodalmában. Amiben mi csak olvasók. Akár csapda volt a kétely, akár rácsodálkozás a széttépett szövetek csu-

dálatos és hirtelen egybeforrására, ha csak egy röpke, estéli pillanatra is – noha kicsinység, máshol talán kérdés nélkül is bizton megválaszolható, talán válaszra sem érdemes, hiszen *az írás van* –, azért tényleg lehetett *hihetetlen*. Hogy olvasó van. Nem azt állítom én, hogy ott, annál a sarokasztalnál valami is megmenekült, ráadásul úgy, hogy mi is kellettünk volna hozzá. Nem menekült meg semmi, ami már veszve volt, akármelyikünk életéből. De felderengett valami, amire, egy még későbbi, egy még lehetetlenebb, egy talán soha el nem jövő kegyelem perceiben mégis hasonlítani lehet. Hogy hasztalan? Hogy mi van akkor? Erről aztán meg *tényleg* nem beszéltünk.

Nem beszéltünk többet Ottlik Gézaról sem. Lengyel Balázs elmondott még egy történetet, ami Ottlikkal esett meg a határon. Meg egy szót is. De azt már Ottlik Gézára mondta, éjszaka, amikor Újszegedre mentünk át hárman, a Régi Tisza-hídon.

(Ottlik Géza verse)

Tolnai Ottó azt írja, hogy Ottlik Géza versei *vas szürkék*. S hogy az egyik opusa *opálfényű*. Abban a versben, amit én ismerek az áll, hogy *rét zöldjétől*, és az, hogy *lombon átszűrt napfénytől*. Úgyhogy a *vas szürke* máshol van.

A TELJES ÉGBOLT VIGASZA

Babits Mihály emlékének

Micsoda egy költő? Ki Babits? És mire jó?

Megmondom:

Közhasználatra földöntúli vigasztalás, hogy van ilyesmi mint Babits Mihály.

Mi olvasók ekkora méretű dolgot mint Babits

Mihály nem tudunk felfogni teljes egészében.

Nem azért mert buták vagyunk hozzá, hanem

mert rövid erre az emberélet. Kevés. Hetven év.

De éreznünk kell, hogy olyasféle mint egy rét.

Egy tárgy. Egy fa. Egy kő. Egy kávédaráló. Egy

tócsa. Utkanyarulat. Mire jó egy rét?

Futkározásra. Heverészésre. Feltérképezésre.

Csak nézni. De legelőnek is jó. Közhasználatra.

Azonban ismerni kell ahhoz, hogy vigasztalhasson.

Akkor megkapjuk a rét zöldjétől, Babbitstól,
lombon átszűrt napfénytől,
a teljes égbolt vigaszát.

Micsoda a költészet? Azt nem kérdezi meg Ottlik Géza. Nem biztos, hogy egy ilyen szerteágazó, egy ennyire lehetetlen kérdést érdemes volna föltenni. A *Buda* című regény egyik részlete szerint:

„Nevettünk. Szombat volt. A festés nem igazság. Csalás, linkség, mint a költészet. (Hát persze, mondta erre Medve, csakhogy szent linkség.) Valóság, ami van, és nem igazság, ami nincs, mondom én. Mindegy, szép nyári szombat este volt.”

Arany János verse például nem válaszol semmiféle kérdésre. Nem is azért idézi Ottlik *A regényről* című bécsi előadásában. Azért idézi, mert tudja, amit Arany János is tudott a költészetéről. Azt, hogy a mondatoknak létezik a költészetből visszasimított rendje és értelme, olyan, amelyik kimondható. Ám ugyanezeknek a mondatoknak létezik egy olyan rendje is, amelyiket csak a költő képes megmutatni.

Ha kimondjuk az idézett Arany-sorokat, hát így mondjuk ki:

Jó Budavár
Magas tornyán
Az érckakas csikorog

„Ez is szép véletlenül, azaz így is többet közöl a benne foglalt információnál s megint másféle – alapvető – módon, de mondom, csak azért, mert Arany Jánosnak véletlenül sincs olyan porcikája, szétszedett szövegfoszlánya, ami ne lenne varázslat. Azonban nem erről van szó, egyáltalán nem erről, minden gyerek tudja, minden magyar gyerek, hanem arról, pontosan, hogy

Jó Budavár magas
tornyán az érckakas
csikorog élesen –

azaz sokkal komolytalanabb és sokkal szívemarkolóbb dologról” – írja Ottlik.

Ott, a magasban, ott az a *vas szürke*. A VILÁGNAK hajlíthatatlan, konok vasa és szürkéje, melyre ő maga, a VILÁG írja fehérrel és feketével és minden színekkel mondatait, írja szüntelen. Ottlik, Tolnai, Babits és Arany János összes versének közelében.

(Ottlik Géza ismeretlen novellája)

Ottlik Géza ismeretlen novellájának tudjuk a címét és azt is elárulja Ottlik, hogy *nem jó*. Ezért nem engedte, hogy megjelenjen. Pedig ezt a novelláját szerette a legjobban. Bár azt sohasem mondta, hogy *szerette* és, hogy *legjobban*. Azt írta: ő a kedvencem az az egy, amelyet sosem tettem közzé – a *Madonna szélhámosa* című. Mégpedig azért nem, mert hiába a kedvencem, nem jó novella.”

A jogban a *novella* kifejezés a *törvény vagy alapszabály kiegészítését* jelöli. Nos, Ottlik az előbbi kijelentésében „jogszerűen” jár el. A próza törvényét egy általa közölhetetlennek tartott „novellával” egészíti ki. E kiegészítés kegyetlen, kritikai mozzanata, hogy nem bízta másra – olvasóra, irodalmárra, barátira – az írás megítélését. Ítéletében a szubjektív elem, „*a kedvencem*” csak fájdalmas *jelenválóság*, ám nem ruházza föl esztétikai jelentőséggel. Amit mégis megenged magának, az inkább az „eredeti törvény”. Maga a cím, a megnevezés, amellyel valósággá, létezővé avatja a novellát, s amit – a közölhetetlenség állításával – persze azonnal vissza is von.

Vizsgáljuk meg ugyanezt az eljárást egy megjelent mű kapcsán. Ottlik írja: „Mégis, mindent egybevetve, azt remélem, hogy lesz még majd olyan olvasója a *Hajnali háztetők*-nek, aki örömét vagy mulatságát leli benne.” Ez az idézet már egy visszatekintés része. A *Hajnali háztetők*-et Ottlik a közönségnek szánta, gyorsan írta, 1943-ban. A műfajt is megnevezi: „Ez egy közlésre a terjedelménél fogva alkalmatlan írás.” Nem novella. Nem is regény. Talán kisregény, de az már nem az eredeti írás és nem az eredeti szándékkal (öröm, mulatság). Az eredeti mű 1936-ban játszódott, könyvalakban megjelent, kezdő és záró fejezete fölött 1956-os évszámot olvashatunk. Éppen *ezért* lehetett belőle „az a” kötet. Képzeliük el, hogy az *idő* magára hagyja a novellát, hogy a novella javíthatatlan, hogy a novellának csak a címe marad. Mert *nem jó*. Képzeliük el, hogy az *idő* többé tette a *Hajnali háztetők*-et az örömnél és mulatságnál. Keserűséggé tette. Jóvá a jóvátehetetlent. Legalábbis vállalhatóvá, mint egy parancsot, ami elől nem menekülhetünk. Képzeliük el, hogy Ottlik Géza ismeretlen novellájából ez a keserűség hiányzik, és ez az *idő*. Hogy nincs benne sem az író, sem az élet, hogy nincs benne más, mint a *Madonna szélhámosa*. S így, feltételeink sorát szorosra zárva, éppen így, semmit sem tudunk. Azaz épp, hogy csak annyit, amennyit Ottlik elárul.

(Lengyel Balázs története Ottlik Gézaról)

Mikor Ottlik Géza néhány évvel ezelőtt, az országból való kintazáskor a határra érkezett, a határőr, miután ellenőrizte az útlevelét, megkérdezte tőle, hogy mikor készül el az Iskola folytatása.*

(Kosztolányi)

Ottlik Gézának van egy Kosztolányi Dezsőről szóló regénye, amit Kosztolányi Dezső írt. Bár ha fordítunk egyet a dolgon, úgy is igaz: Kosztolányi Dezsőnek van egy regénye, amit Ottlik Géza írt. A szerzőség talányát maga Ottlik oldja föl.

„Ha egy novella igazán jó, akkor mindegy, ki írta. Fő az, hogy megvan. A novella nem körte, nem szilva. Talán nem árt megjegyezni a fát, amelyiken termett, de tulajdonképpen nem fontos. Azonkívül, úgy tekintem különben is, hogy én írtam.” (Próza 233. p.)

A *Boldogság* ugyanis novelláskötet. Lengyel Balázs felkérésére Ottlik válogatta a Kosztolányi-elbeszéléseket a Diákkönyvtár számára. Nehezen ugyan, de a szerkesztőnek még egy utószót is sikerült kicsikarnia tőle. Ottlik pedig nem szokott novellákat válogatni, és nem szokott utószókat írni sem. Csak a maga írásait válogatta ezen a könyvön kívül, a *Minden megvan* novelláit és a *Próza* cikkeit, vázlatait, interjúkat, történeteket, kritikákat. Tehát a *Boldogság*, minden megtévesztő látszat ellenére, nem Kosztolányi válogatott elbeszéléseit tartalmazza. Egy új *Kosztolányi-fa* inkább. Ottlik ültette, mégpedig úgy, hogy az olvasó is egyetlen dologra legyen kénytelen figyelni, amikor „nézi”. Nem a történetekre, az elbeszélés mesteri módjára, mégcsak nem is arra a Kosztolányi-életrajzra, ami a négy fejezetben kirajzolódik. Nem az a fontos, hogyan folyt le az élet (a regényben persze ez is *ott van*), hanem az; *milyen napfény szűrődik át a lombokon, s elegendő vigasz-e „csak nézni” azt a fát?*

Ottlik *A Regényről* szóló bécsi előadásában több – a regényt is létrehozó, annak tartalmává válható – valóságot különít el. R-gyel jelöli azt, ami *van*, amit az emberiség készen kap, amiben megegyezik, amit kénytelen elfogadni. „...”, hogy születünk, élünk meghalunk,...” Mindez nem több, mint „feneketlen összevisszaság”,

* Nem tartozik szorosan a történethez, de Lengyel Balázs azt is elmondta, hogy Ottliknak megvan a Magyar Csillag utolsó száma. Az, amelyik már nem jelenhetett meg, mert a náci csapatok megszállták az országot. Az, amelyiket Örley István szerkesztett, s amelyikben a *Hajnali háztetők* utolsó folytatása jött volna. A *Hajnali háztetők*-é, amelyik aztán 1957-ben jelent meg a Magvetőnél. Amikor Ottlik 45 éves volt. Ez volt az első könyve.

a valóság reménytelen rendetlensége. Kosztolányi-novelláknak nevezzük a Kosztolányi-novellákat, ez a Kosztolányi-valóság, ám a „válogató” vagy az olvasó számára szükség van egy másik valóságra is. Ezt nevezi Ottlik R_0 -nak, ami annyit jelent: „a valóság csak én vagyok egyedül.” Ez a kijelentés, ennek csupaszra vetköztetett, végletesített tartalma teszi lehetővé, hogy az R_1 -gyel egyáltalán viszonyt létesíthessünk. Ez a viszony azonban nem több annak a tudatosításánál, hogy a *születés, az élet, a halál*, velünk, velem is megtörténik. Ez pedig még mindig szűk, időben visszafordíthatatlan, egyenesvonalú nézetet ad, olyat, amelyik nem lehet az igazi művészet anyaga. Ezért el is kell hagynunk az R_0 nézőpontját és azt kell mondanunk Ottlikkal, hogy „Valami van.” S ezt elnevezni R_2 -nek.

Mi az, ami az Ottlik-Kosztolányi könyvben, melyet – meglehetősen felelőtlenül, de bízva az R_1 létezésében – regénynek neveztünk, *bizonyosan van?* Van benne születés, halál? Csupa halál-novella az első fejezet, csupa halál, amibe Kosztolányi beleszületett, nagyapák és nagyanyák halála, testvéreké, rokonoké. Van benne élet? De még mennyire! Az egész élete benne van, sőt ismeretlen életek is egy-egy novellába zárva, arcok kiélesedő és homályba hulló vonásai és a századeleji Budapest, az ifjúság, a férfikor, sőt az irodalom élete is. Ott van az, hibátlanul. Egyre táguló körei az időnek, egyre hatalmasabb színpad, *szó, szó, szó*; ám ez még nem regény. A regényhez kell még egy újabb valóság.

Ottlik ezt a valóságot R_1 -nek nevezi, melynek tartalma, hogy: „Valami keletkezik”. Hogy, mi ez? Hát, titok. Az író titka. Dickensről írva Ottlik ezt szeretetnek nevezi. Szeretetnek, amely átjárja a mesét, aztán onnan kifelé sugárzik, hogy *teremtse*, hogy *létrehívja* azt, ami addig nem létezett.

A Kosztolányiról szóló Ottlik-regény valójában nem is Kosztolányiról szól. Ottlik a *lelketteremti* meg, amely Kosztolányié. *Ennek a léleknek regénye a boldogság*. Egy olyan léleké, amelyről Medve Gábor beszél az Iskolában. Szív, amelyik magába fogad, szellem, mely égbe emel, szó, ami láthatóvá változtatja a láthatatlant. Ezért szövik át, járják keresztül-kasul a szigorú rendbe állított elbeszéléseket az Esti Kornél-történetek. Ezért áll ott Esti kezdetnél és végnél, Petőfi Sándorka születése napjától, rebelliókon s világégesen át eljutva Osvát Ernő koporsójáig, s azon is túl, a *tükörig*, melyben „most is nézi magát”; *áll ott*, hogy semmit el ne mulasszon. Semmit, ami már megvolt, semmit, ami ott ég abban az egyetlen mondatban, amit majd Ottlik mond ki később; „Hogy létezni csodálatos, regényes, nagyszerű dolog.”

Ezt a boldogságot tudja Kosztolányi, talán hiánytalanabbul

épebben, egészben megőrizve, talán jobban tudja, mint Ottlik. Aki nem állhatott meg itt. Hiszen a boldogság az nem egy hely, ahová akár mondjuk Kosztolányi is elvihetne. Mégcsak nem is egy fa, ami alá leülhetnénk boldognak lenni. Mégcsak nem is napfény vagy vigasz. Másutt kell keresni. El kell érte menni a világ végére. Vagy legalábbis az Újvilág utcába, ahogy Ottlik Géza tette, egy márciusi estén, amikor Jacobi Pétert követte, „aki az angyaloknak kémkedett az emberi világban.” De ez már ugyanaz a történet, mint amikor Esti Kornállal „A vonat vadregényes, fenyvesek koszorúzta hegyek közé kanyarodott.” és „Esett a hó.”

(Magyar Játékfilmszemle)

1987. február 13-án este a Budapesti Kongresszusi Központban, a Filmszemlén bemutatták a Hajnali háztetők című filmet. A vetítés után egy belső, kisebb teremben, ott, ahol a premier utáni fogadásokat tartják, egy ajtóhoz közeli asztalnál ültem, egyedül. A legközelebb az ajtóhoz, szintén egyedül Cserhalmi ült, aki a filmben Bébét játszotta. Mondtam neki, hogy Bébét nekem kellett volna eljátszanom. Nem most, hanem később. Majd. Ostoba voltam. Nagyszájú. A hosszú asztalt figyeltem, amely a jobb kezem felé esett. Annak az asztalnak a végén ült Ottlik Géza. Mellette Mándy Iván, Lengyel Balázs, Nemes Nagy Ágnes. Ahogy három nappal később írtam a – *másodszor* – című füzetembe, amit 1986 óta még a mai napig nem fejeztem be: „Mondjuk így: az utolsó nemzedék, amelyik Nyugat nemzedék is.” Ottlik 1945-ben – még tartott Buda ostroma – az orosz parancsnokságra járt lapengedélyt kérni. Újra akarták indítani a Nyugatot. Ez a jelenet egy Ottliktól kissé idegen karikírozásban benne is van a filmben, amit Dömölky János rendezett. Ottlik össze is gyűjtötte az anyagot, az első számot, de aztán Budáról Gödöllőre kellett költözniük. Ott, ahogy Ottlik írja, egy indulatos pillanatában (mint Arany János parasztja a jégverésben – ezt is írja) darabokra szaggatta és eldobta az egészet. Ők ültek most az asztal végében, majdnem csak annyian, ahányan megmaradtak egyáltalán. Én Ottlikkal akartam találkozni. Vagy csak látni akartam. Amikor a film vége előtt fölmentek hátra a színpad mögé, akkor láttam először. Tapshoz készülni. Ottlik volt az utolsó – öreg zsiráf –, aki felállt a széksorok között, s egy pillanatra rávetült a film fénye, rávetítettek. Másodszor pedig a színpadon. Oda is utolsónak érkezett. A függöny alatt már láttam a szürke nadrágját. Aztán kilép. Nem néz a közönségre, a végtagjai úgy ugrálnak külön-külön, több

ütemre – táncmester nélkül, kizárólag a maguk kedvére, szabadon –, mintha el akarnák hagyni. Most fölnéz. Közönség. Dömölkybe kapaszkodik, beszél hozzá. Előtte leveszi a szemüvegét. Sokat beszél. Ahogy később az asztalnál is. Amikor végre mennek kifelé, Cserhalmi a kezéhez kap. Megcsókolja a kezét. Később a kezében cigaretta, pezsgő. Később én is megfogom a kezét. Nagy, szilánkos és száraz. A csontjai élnek, a bőre már nem. Szorítása sincs, ott marad a kezemben a keze. Ottfelejtí. Mint egy madár, amelyik elvesztette a húsát. Csak a váz és a tollak. A végsőre kopott, de minden lényegét megtartó forma. Az ívek, a távolságok, a tájolás. Röpülni nem. Ám végérvényesen *tudni* azt is, amihez már nincs szükség a szélre, a levegőre és a magasságra. Ilyen volt a keze. Nem fogok odamenni. Lengyel Balázssal „felismertetem” magam, amikor felém jön, de láthatóan nem nagyon emlékszik rám. Szegedre igen. Szegedtől aztán még rám is, de azt nem tudja, az nem ugrik be, hogy Ottlik miatt lehetek itt. Én pedig nem cselezek, nem kerítem meg, elrontom inkább. Elszalasztom. Beérem ennyivel.

Mégis másként van. Mozgolódás kezdődik az asztal végében. Egyszerre kezdenek nyújtózkodni, a lépéseket próbálgatják, hajlonganak, meg-megérintik a másik karját, összeütköznek a zakók, tollászkodnak. Ottlik hirtelen válik le a csoportképről, még föl sem fogom, hogy ő jön, szürkén, megiramodva, mintha akkor sem állna meg, amikor eléugrok. Mintha megszakítana, kettévágna egy cél-egyeneset a tolakodásom. Azonnal, levegő nélkül hadarni kezdek, később veszem észre, hogy sípolva zeng a tüdőm, magam sem értem, amit mondok. Közelebb hajol, egészen a számig, de nem a szavakra figyel, a hang kell neki. Nem is válaszol. Amit mond, az csupa tény, majdnem végső, súlyos, ám önsajnálattal nélküli – köszönöm a jókívánásokat... nagyon gyenge vagyok... nem vagyok egészséges...

Itt befejezem.

Nem úgy, ahogy Nemes Nagy Ágnes. Úgy nem tudom befejezni.

Nem tudok most beszélni angyalom. Tudja, mindig közbejön valami. Mint Magánál is: televízió, nehézlégzés, élethalál, kollapszus, forradalom, kórházi krumplipüré, világmindenség. Gondolatjeleket üzenek csak, majd megfejti. Szóban annyit, amit úgyis tud: Minden megvan.

Szeretettel

ÁGNES

Magázta az előcsarnokban is, amikor Ottlik egy ablaknál állt. Földtől indult az üveg, ezért vélhette Ottlik a kijáratnak. Azt persze mégsem lehetett mondani, hogy a kijárat nem az. Hogy csupa dohányszín üveg az egész fal, matt, barna tükör, kívülről átláthatatlan, s egyetlen táblája sem ajtó. Mást kellett mondani. Azt, amit Nemes Nagy Ágnes mondott, jól hallhatón, mintha a zajnak mondaná, a hivalkodó üvegnek, márványpadlónak, a csillároknak. Pedig egyedül Ottliknak mondta: „Hát, jöjjön angyalkám, feladom a kabátját.” Biztosan nem az a kabát volt, amiről Mándy ír búcsúzóul. Amit a Centrál Kávéházban „úgy 45-ben” egy kabátkupacból próbált előhalászni. „– Az iskolátokat – hát hová ástátok el?” Ezt morogta közben. Talán nem az a kabát volt. Egy másik kabát. Mándy is annyit kabátról írt azután.

És vajon 1987. februárjának melyik éjjelén lett rosszul a szigligeti Alkotóházban? Arról az éjszakáról Földényi F. László írt búcsúzóul. Milyen szó az: ALKOTÓHÁZ? Főnév? Jelző? Ige? Mivel határos? Az alkotással? A házzal? Az egy hely, ahol alkot az alkotó! Az alkotás, mint huzat a házon? És az, hogy Medve Gábor? Az személynév? Ige? Vagy beszélő név? Esetleg egy valódi név? Az *valaminek* a neve, ami Ottlik előtt még nem volt a világon?

És miért nem ismerem azt az írását, amely akkoriban jelent meg a Középiszkolai Lapok-ban? Vannak ilyen LAPOK? Avagy Lengyel Péternek van igaza? „Drága barátaim, nem tudok én erről beszélni. O. G. él, a Budát írja.”

Miben jelent meg az a fiatalkori Baudlaire-fordítása, az *Őszi ének*, amelyből Réz Pálnak idézett franciául, az éppen franciául újrakiadott bridzs-könyvének dedikációjában? MEGKERESTÉTEK A HALÁLA UTÁN AZT A VERSET?

Amikor fölébredtem egyszer, vonaton, már hajnal volt, és a vonat megállt, és kiszálltam, és láttam a tengert, láttam munkásokat gyülekezni a gyár kapujában, mindegyik robogóval jött, frissek voltak, szolgált a kezük, a lábuk hűségesen, ropogtak a csontok a hűvös, hajnali szélben, és hat óra volt, mert megszólalt a duda, a kapukat kitárták, és akkor betódult mind az a regiment ropogós férfi, és tényleg, sem a térről, sem a paloták szikrázó falairól, a tornyok büszke csúcsairól, sem a tengerről, sem a Trieszti Öbölről, aminek bejáratában álltam, nem jutott eszembe a TRIESZTI ÖBÖL, csak a zavar, az egyre égetőbb szégyen, hogy nem tudtam, akkor sem tudtam melyik országban vagyok, amikor a tengert megláttam. Hajnalban, amikor rándult alattam a vonat és megállt, s ott volt a tenger és ott az ég, kéken, mintha egymásra hasonlítának. Nem tudom.

(A kollapszus, a rendszerint ájulással járó, rohamszerűen jelentkező vérkeringési zavart vagy a felületi filmek szilárd rétegének összenyomásakor jelentkező összetöredezést jelenti, legalábbis ez áll az Idegen szavak és kifejezések szótárának 1978-as kiadásában, a megfelelő címszónál, a *kollagén* és a *kollaterális* között, a 435. oldalon.)

(*nevek*)

Ottlik Géza mindeddig utolsó megjelent írásában, Újhold Évkönyv 1990/2, a következő nevek sorakoznak. Az író sem kifeledve:

OTTLIK GÉZA

Örley Istvánról?

Soma

Cipike

hőhőhő (ez egy nevetésnek a neve)

Cipermann

Bauer Pali (ez az Ottlik legjobb katonaiskolai barátjának a neve)

Bozóky Géza, Dani, Bébé, Stike

Lexi, Mistéth Bandi (ezek mind a legjobb barátok nevei)

Sportkör (ez a sportkörnek a neve)

Rádió (ez a rádióknak, a magyar rádióknak a neve)

Nyugat (ez egy lapnak a neve)

Hajnali Háztetők (ez egy kisregénynek a neve)

Öregem

Soma

Somzesz

Somzicsek

Soma

A definiálhatatlan Soma

*vén hólyag**

mamu (ez egy állatnak a neve)

Cippentyű

mamut (ez ugyanannak az állatnak a neve)

Somzesz

Buda, 1990. febr. 15. (ez annak a helynek és időnek a neve, ahol és amellyekben Ottlik mindeddig utolsó megjelent írása született)

* A szövegben többször is előfordul, nem úgy, ahogy a Mignon név (ez egy presszónak a neve), amelyet a felsorolásból véletlenül kihagytam. De az is lehet, hogy nem véletlenül.

(bridzs)

Ottlik Géza angol nyelven írott bridzs-könyvét nem ismerem. Ez a bridzs-könyv például biztosan nem lehet regény.

Bár?

Egészen bizonyos, hogy megfelel Ottlik regényről vallott eszméinek. Annak, amit a nyelvről gondolt. A nyelven túlról. Meg a valóságok számát illetően is. Hogy időbeliségét és megjelenési formáit tekintve legalább négy van belőlük. Tartalmukat tekintve meg vagy tízezer. Akárcsak a lélekből.

Igaz, nem is a könyve felel meg ennek, hanem a *bridzs*. Az lehet még olyan, mint a regény. Bár a bridzset sem ismerem. Csak Ottlik alapján képelem regénynek. Szabályok. Szigorúság. Egy ösvény, amin még nem jártál, s egyszer csak ott van az orrod előtt. Járhatsz benne, kedved szerint. S mégis, mindig marad valami, egy olyan út, egy olyan hely, ahová sohasem juthatsz. Ami még nincs is, csak lehet. De lehet, hogy meg sem születik, hogy nincs formája, nincs tartalma sem, szabály sincs rá, mégis megtörténhet. Akárha valami élőlényel történne.

Kertész Imre emlékszik, hogyan „vetette királyát az ellenséges ász nyaktilója alá” Ottlik. „*Keze villámgyorsan kinyúlt.*” Ugy. Mert a veszteség, a kismimizettségek, a bukás pillanatában már nincs helye a mérlegelésnek. Akkor föltáru a világnak az igazi arca. Az, amelyik többnyire rejtve van. Amelyik ritkán néz szembe velünk. A győzelemből pedig hiányzik a látvány. Híg. Olyan, mint egy film nélkül pörgetett vetítógép. A győzelem nem slamasztika. Nem lehet belőle kimászni. Nincs következő lap. Újra el lehet kezdeni persze játszani, de az egy másik játék lesz. Míg egy leírt mondat veresége mindig és mindig lehetőséget ad arra, hogy az író megtalálja a jó mondatot, ami éppen az a mondat, amivel az előbb még kudarcot vallott. Ilyen lehet a *bridzs*. Ilyen játék.

„Jó ideje gyűjtöm az adatokat Ottlikről, és mindegyre pontosabbakat kapok. Alig van köd. nagy szó.” – írja Bereményi. Csak azért, hogy elmondja, benne volt-e Ottlik neve Ladányi Róbert: Kártya-akadémia (Modern kártyajátékok szabályaival, tudnivalóival és érdekességeivel foglalkozó kézikönyv, Budapest, 1941, Lingua Könyvkiadó Rt. Főbizományosa) című munkájában, mégpedig a „Kik Magyarország legjobb bridge játékosai” című fejezet budapesti névsorában, azaz: „Budapest. ABC névsor azokról a budapesti és Pest környéki bridgezőkről, akiket a Magyar Bridge Szövetség elsőosztályú vagy „listázott” játékosokként tart nyilván és azokról a játékosokról, akiknek a játéktudása annyira közismert, hogy ebben

a névsorban van a helyük.”? Hogy ott van-e Ormos Gyula és Oza-rovszky Andor között a névsorban?

Pontosan 40 évvel később, 1981-ben megjelent egy könyv. Írta Zánkay Péter, címe: *Bridzs*. (Budapest, 1981. Lektorálta: Dr. Balthazár Lajos, Dr. Villányi Ágoston, ISBN 963 253 549 9, SPORT, Medicina Könyvkiadó, Sportszerkesztőség, a kiadásért felel: Dr. Árkó István, Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (799132/80), Egyetemi Nyomda – 79.4782, Budapest 1981, Felelős vezető: Sü-meghi Zoltán igazgató, Felelős szerkesztő: Gubics Ágnes, Műszaki vezető: Fraunhoffer Ferenc, Műszaki szerkesztő: Meskó Gyula, A fedéltervet készítette: Szabados Erzsébet, Terjedelem: 15,25 (A/5) ív/. Megnéztem benne a felhasznált forrásmunkák jegyzékét, hogy szerepel-e benne Ottlik Géza angol nyelvű könyve. Az öt angol nyelvű összefoglaló munka és a tizenkilenc angol nyelvű *bridzs*-könyv között nem szerepel az Ottliké. Nincs.

Lehet persze, hogy később jelent meg. Lehet, hogy többféle *bridzs* van. Egy olyan, amit Magyarországon a 70-es, 80-as években játszottak, s amiről Zánkay könyve is szól, s egy olyan, amit Ottlik játszott. Lehet több atlétika is. Vagy több négyszer százas váltó. Lehet több irodalom, több Magyarország, több regény. És az is lehet, hogy ennek a fejezetnek azt a címet kellett volna adnom, hogy: *bridge*.

(*majd*)

Meglehetősen nehéz, tudod, a napokat egymástól elszigetelni. Körülhatárolni, hányadika van. Majd megnézem, majd rájövök, hogy az aszfalt olvad-e vagy a hó; ez csak olyan hajnali időzavar, majd oszlik...

(Nemes Nagy Ágnes: *A Föld emlékei*. részlet)

(*Világ vége*)

Ottlik Géza a Kosztolányi-regényébe nem írta bele azt a novellát, amellyel az *Esti Kornél kalandjai* című Kosztolányi ciklus véget ér. Megírta helyette a *Valencia-rejtély* című Hang- és képsort, amely egy 1989-ben kiadott könyv 95. oldalán a következőképpen kezdődik:

Február. Bőjtelő havában, a jövő év elején vagyunk. Az egyetem Múzeum körúti lépcsőházában mennek fölfelé jókedvűen, Cholnoky,

Szontág Miklós meg egy tizenkilenc éves fiú, aki nem tágít a sarkukból.

Kint esik a hó, letről egy kapus rohan utánuk, elkésve.
CHOLNOKY: Fenét.

Ugyanennek az oldalnak az alján, az összes többinél kisebb betűvel szedve a következő három mondat áll:

Alkalmas elolvasásra (többször) vagy előadásra (egyszer. Déltájt. Közvetlenül a világegyetem megsemmisülése előtti órában.)

„A VILÁGEGYETEM – (a Hang- és képsor végén) – tartja magát, ezúttal is miként oly gyakran, de nem okvetlenül, a Földön lakó fizikusok számításaihoz, s fél három után egy perccel szétfoszlik semmivé.” MIÉRT?

Ez a könyv Ottliknak még életében megjelent utolsó könyve. Kosztolányi 1935-ben a *Világ vége* című novelláját így fejezte be.:

Jaj, mennyire megkönnyebbültem. Nem kell többé élnem, tehát élhetek. Nem kell többé írnom, tehát ismét írhatok. Élni kezdtem, barátom, azonnal, lelkemben az édes Violával, s írni is kezdtem, nem törődve azzal, hogy nincs többé olvasó, tiszteletdíj és dicsőség, csak írtam, írtam, a vészes, egyre növekvő csillagzat előtt, a pokoli hőségben, esztelenül és boldogan, egész hajnalig, s belemámo-rosodtam az örömbé, a háromnapos jövődömbé és munkámba. Mert jegyezd meg, hogy csak az élhet, aki teljesen el van készülve a halálra, s mi, ostobák, azért halunk meg, mert csak az életre készültünk el, és mindenáron élni akarunk. A rend, melyet magad körül látsz, voltaképp rendetlenség, s a rendetlenség az igazi rend. A világ vége pedig a világ kezdete. Ezt akartam közölni veled.

Ez a VILÁGEGYETEM szerepe Ottlik Géza *A Valencia-rejtély* című hang- és képsorában. Ez a megsemmisülés. Ezért!

(a Régi Tisza-hídon)

Az igaz volt, hogy éjszaka mentünk át Újszegedre a Régi Tisza-hídon, és az is igaz, hogy Lengyel Balázs, a híd harmadánál járva mondott egy szót Ottlik Gézára, amit szinte azonnal elfelejtettem. Csak az nem igaz, hogy hárman voltunk. A feleségem az első fiunkat hordta a szíve alatt. Lengyel Balázs mindjárt dedikált is neki egy

könyvet, az *Ezüstgaras*-t, melyet 1955 után akkor adtak ki harmadszor. Bizakodó dedikáció, az áll benne, hogy a „jövendő kis olvasónak, akinek talán már pusztá történelem lesz ez a könyv a megszállt országról... Szeged, 1985. okt. 18.”

Azt sem tudom magyar szó volt-e, amit Lengyel Balázs használt? Hogy Ottlik személyére vonatkozott-e vagy az íróra inkább, hogy megfontolt volt-e, előre kitervelt vagy hirtelen a nyelvére eső rögtönzés? A rám vonatkozó részét is csak később értettem meg, ha ugyan értem egyáltalán. Ott, a Régi Tisza-hídon mégis megéreztem valamit. Egy szónak az ízét; a keserűjét, amit nem is felejték el most már soha. Mert keserű szó volt. Epés. Bosszankodó. Hogy „hátrább az agarakkal!” Mármost nekem. Hogy nem kell fejest ugrani. Zűrös. Lehetetlen. Hogy ne tessék ebbe belegabalyodni! Öreg emberekbe. Tessék békén hagyni őket! Vissza! Csak séta, itt a hídon, a szélben. Csak emlékezni nagyapára, aki itt volt katona, amikor a Liget fái fölött még vígan elnézett egy délceg huszár. Én erre emlékszem – mondta Lengyel Balázs azzal a szóval. Ugyanakkor mindez egyáltalán nem mondta. Nem rólam és nem magáról beszélt.

Ottlikról. Megfeddte. Szelíden. Hogy, ugyan, menjen már! Azzal a szigorúsággal. Játék. Nem kellene fenn hordania az orrát. Mérgeledni. Fújtatni. Tessék átvenni a Kossuth-díjat! Lehet, hogy mégis elmulasztottuk, Öregem – ezt mondta Lengyel Balázs. Dehogycselöltál Te ki a sorssal! Vén Marha! Te persze nem tehetsz róla, Agnes se, Iván se, Jancsi se, én sem tehetek róla, ezek a bolond kölykök sem. A Tisza sem, a Széna-tér sem, a Lánchíd sem, amit a Dunába robbantottak a menekülő megszállók. Honnan a fenéből tudtad Te, hogy lesz *erre* hetvennyolc évéd? Hogy befejezed, amikor úgy kellett belőled kihúzni minden istenverte sort, az Iskolát kihajítottad, a Budát tíz éve nem vagy hajlandó befejezni, hisztizel egy utószó miatt, amit Rónay György kért Tőled. Hogy néha nem voltak használhatók a dolgaid. Itt a Földön. Ezt mondta Lengyel Balázs. Meg azt, hogy *szép*, hogy *szereti*, és, hogy a fene egye meg az egészet. Nagyjából. Hozzávetőleg. Legalábbis.

Annyi volt az egész, míg összehúzta magán a kabátot. Akkor mondta. Nem is figyelt oda. Fázott. Késő volt. Elfáradt. Még el kellett jutnunk a Kollégiumig. Jó messze volt. *Azért majd odaérünk* –, ezt mondta. És elbúcsúznak a kapuban. Csak előbb cigarettát cserélünk. Camelt Marlboróra.